

1990–1999. The magazine was founded by the New York Group members who took charge of it. They were the poet Bohdan Boichuk and the poetess and literary scholar Mariia Revakovych. The magazine «Svito-vyd» played a significant role for the infancy of the Ukrainian literature after Ukraine gained its independence. The magazine and its publications had a great impact on literary works of young Ukrainian writers and poets. In the strict sense, the edition promoted the New York Group writings. The Group of poets living in the emigration and creating in the exile were glad to publish their pieces of writing in it.

Key words: «Svito-Vyd», New York Group; Bohdan Boichuk; Mariia Revakovych; literature; poetry; Ukrainian emigration; magazine.

Дата надходження статті: «29» вересня 2016 р.

Дата прийняття до друку: «13» жовтня 2016 р.

УДК 801.82:821.161.2-1

СИДІР КІРАЛЬ,

доктор філологічних наук, професор
(м. Київ)

«Прагнув жити для блага своєї України»: Трохим Зіньківський у колі сучасників (джерелознавчий аспект)

У статті на підставі маловідомих та архівних матеріалів, зокрема спогадів, епістолярію, розкрито неординарність постаті талановитого прозаїка, публіциста, мовознавця, громадського діяча Трохима Зіньківського (1861–1891) та його місця в історії української культури. З'ясован, що Зіньківський неодноразово звертав увагу на брак в Україні національно свідомої інтелігенції. Він обстоював її провідну роль у духовому розвитку народу. Як і Франко, він вважав, що на інтелігенцію лягала вина за гріховно запізніле самоутвердження нашої нації, за її змосковщення та ополячення. Закцентовано на оцінці творчої спадщини письменника, зокрема І. Франко, Б. Грінченко, Д. Мордовець, О. Кониський, М. Комаров відзначали глибокий і неперебутній слід, залишений Зіньківським в українській літературі.

Ключові слова: листи, спогади, щоденники, есей, некролог, нація, інтелігенція.

Постановка проблеми у загальному вигляді... І. Франко в геніальній філософській поемі «Мойсей» (1905) роздумує над майбуттям українського народу, глибоко аналізує віковичну проблему взаємин вождя і народу, твердячи (з проєкцією на Україну), що без національних духових проводирів неможлива перемога у пошуках своєї «обітованої землі». Взірцем відданого служіння рідному народові для поета був Мойсей, який «на волю спровадив рабів», і

Все, що мав у житті, він віддав

Для одної ідеї,

І горів, і яснів, і страждав.

І трудився для неї.

Ці поетичні рядки І. Франка органічно лягають на канву життя Трохима Зіньківського (1861–1891), творчість якого пройнята ніжною і сильною любов'ю до України, овіяна теплом ліричного чуття, скріпленого пафосом громадянськості, витримала іспит часом. Відродження ідей, що їх висунув непересічний письменник і громадський діяч, відбувається, на жаль, без знання його особи та полишених ним праць. Прислухаймося до правдиво-гірких слів у аспекті достойного пошанування постаті Т. Зіньківського його дружини, Ганни Сервичківської, яка 1891 р. у листі до Б. Грінченка твердила, що «вище всього він ставив любов до своєї Батьківщини, до свого народу. Він, бувало, казав, що його найближчі рідні, – ні жінка, ні діти, – все для нього ніщо у порівнянні з *його заповітною ідеєю, тобто він цілковито прагнув жити для блага своєї України*» [3, с. 331; письмівка наша. – С. К.]. Ці слова Г. Сервичківської дивовижно перегукуються із Франковими, бо й, справді, діяльність Т. Зіньківського в умовах російської імперії, яка дико душила будь-які національні прояви, нагадує долю Мойсея. Він так само сповна був натхнений лише однією заповітною ідеєю, – віддане служіння Україні, – якою «*і горів, і яснів, і страждав*», і, на жаль, передчасно згорів у полум'ї цієї великої любові до свого народу. Сповідуючи Шевченкові заповіді, Т. Зіньківський також мріяв про самостійність державну і прагнув «спровадити на волю» і водночас «возвеличити» «малих отих рабів німих», «людей закованих», «убогих, нищих...».

4 серпня цього року минуло 155 літ від дня народження, а 20 червня – 125 літ із дня передчасної смерті Трохима Зіньківського (не прожив навіть повних тридцять років), автора знакової праці «Молода Україна, її становище і шлях» (1890). Маємо всі підстави сприймати письменника як одного із предтеч нашої Незалежності, 25-а річниця якої дивовижно збіглася із ювілейними датами «бердянського

провидця», як влучно означив цього неординарного українського інтелектуала політв'язень советських концтаборів М. Дубас.

Формулювання цілей статті... На жаль, через різні причини (найперша й головна – твори митця з 1896 р. так і не перевидавались в Україні) широкий загал знає про Т. Зіньківського небагато, хоча чимало його міркувань актуально звучать у контексті реалій нашого сьогодення, особливо в аспекті мовних і державотворчих проблем, російсько-української війни та європейського вибору України. Отож, на підставі маловідомих та архівних матеріалів маємо на меті показати непересічну постать Т. Зіньківського крізь призму спогадів та епістолярію його сучасників.

Виклад основного матеріалу... Поява Трохима Оврамовича Зіньківського на білий світ до певної міри також символічна, адже збігається в часі зі смертю Тараса Шевченка й знаменує собою той факт, що Україна й надалі буде народжувати вірних і відданих їй патріотів, натхнених пророчим словом Кобзаря. «Вийшовши, як і наш великий поет, з простолюду вбогого, він зазнав цілу систему неволі та примусу» й став несхитним «борцем за українську ідею», – писав Б. Грінченко [21, кн. 1, с. LII]. Порівняння Зіньківського з Т. Шевченком – не випадковість, не перебільшення. Сповідуючи духовні заповіді Кобзаря, Зіньківський послідовно відстоював право українського народу на природний розвиток та збереження мови як своєрідного духовного коду нації.

Майбутній український письменник, публіцист, фольклорист, філософ, мовознавець, громадсько-культурний діяч (виступав під псевд. та крипт. Т. Звїздохот, Т. Певний, Т. З., Т. S., Z. та ін.) народився 23 липня (4 серпня за н. ст.) 1861 р. у день святих мучеників Трохима та Теофіла в будиночку над морем у тихій мальовничій слободі Ліски портового Бердянська. За церковною традицією батьки нарекли свого первістка Трохимом, не відаючи того, що їхнього сина також очікує мученицьке життя.

Спираючись на документальні дані, історію роду Зіньківських можна розповісти, починаючи з 1652 р. У роду Зіньківських немало талановитих і патріотично налаштованих людей. Згадати б хоча двоюрідного брата Костянтина Максимовича Зіньківського (1873–1959) – поета, автора статей із педагогіки та перекладу «Слова о полку Ігоревім», який прихильно оцінив І. Франко. Праці К. Зіньківського також досі не видані.

Батько, Оврам Миколайович (?1829–1.03.1909), спочатку хліборобив, а потім поденно працював «конопатником» у Бердянському порту. Був письменним, що для того часу і його стану – велика рідкість.

Вирізнявся природним розумом. Саме батько дав синові перші уроки грамоти. Родина жила бідно. Мати, Уляна Євтихийівна (?1837–29.09.1890), глибоко віруюча жінка, тягла на собі всю хатню роботу, доглядала за дітьми. Завдяки батькам Зіньківський засвоїв рідну мову, познайомився зі світом народної творчості та обрядовості.

1876 р. він закінчив Бердянське повітове училище, а через рік вступив до Феодосійського вчительського інституту, який невдовзі покинув через хворобу очей. Після вдалої операції в клініці харківського офтальмолога Л. Гіршмана мешкав у цьому місті по липень 1879 р. Згодом Зіньківський повернувся в Бердянськ, де у вересні склав іспити при місцевій чоловічій гімназії із дальшим правом вступу «вільнонайманим» на військову службу. Служба у Сімферополі упродовж 10-ти місяців, навчання в Одеському юнкерському училищі (1880–1882), а після закінчення служба у 126-му Рильському піхотному полку в Шполі, Смілі, Черкасах, Житомирі. Упродовж 1887–1890 рр. навчання у Військово-юридичній академії у Петербурзі, яку закінчив із відзнакою. Від 1 серпня до 1 грудня 1890 р. вів судові справи у Києві, Харкові та Курську, однак через хворобу (сухоти) вийшов у запас. Навесні 1891 р. приїхав до батьків у Бердянськ, сподіваючись одужати, однак передчасно помер. Похований 10/22 червня поруч із могилою матері на міському кладовищі.

І. Франко у статті «З остатніх десятиліть ХІХ в.» (1901) вважав молоду генерацію письменників (до неї належав і Зіньківський) «продуктивною, роботящою» за те, що була «гаряче віддана справі просвіти і піддвиження рідного народу», сполучала «гарячий запал із холодною критикою, рухливість із постійністю», уміла відчутти і заспокоїти «найрізніші народні потреби» [28, с. 514]. В огляді «Literatura ukrajinsko-ruská (maloruská)», надрукованому 1898 в трьох числах (1, 2, 6) чеського журналу «Slovanský přehled» [«Українсько-руська (малоруська) література»] Франко високо оцінив Зіньківського-белетриста, поставивши його поруч Б. Грінченка, Лесі Українки, В. Самійленка, А. Кримського, М. Кононенка, Гр. Коваленка, Людмили Старицької [29, с. 86]. Зрештою, С. Єфремов теж не мислив історії української літератури без Зіньківського, якого вважав «неабиякою публіцистичною силою», «другою поруч Грінченка характерною для 80-х років постаттю в нашому письменстві», який «був виразником того настрою, що вперше поставився критично до утрированого «українофільства», яке особливо визначилося було в громадському житті в 80-х роках». Зіньківський, справедливо наголошував С. Єфремов, як яскравий представник «Молодої України», «ставив перед українським громадянством нові завдання свідомого українства,

замість опортуністичного українофільства, в яке виродився етнографічно-культурницький напрям попереднього десятиліття, рішуче переводив українство на європейський ґрунт» [9, с. 373].

В особі Зіньківського українофоби мали серйозного, безкомпромисного опонента, а український рух – невтомного борця за повну свободу особистості, народу, нації. Та лише з його смертю суспільність усвідомила непоправність такої втрати: **«Згубили ми в покійнику такого діяча, якого, мабуть, не скоро вдруге наживемо – якщо наживемо тільки, – писав Б. Грінченко 6.07.1891 р. О. Кониському. – Доля зробила тут так, як у приказці: «У кого (доньок) сім – то й доля є всім, а в кого одна – та й тій долі нема». Так і з нашою убогою українською справою сталося!»** [11, с. 52; письмівка наша. – С. К.].

І. Франко, Б. Грінченко, Д. Мордовець, О. Кониський, М. Комаров відзначали глибокий і неперепутний слід, залишений Зіньківським в українській літературі. На жаль, більше століття живе Зіньківський у літературі без перевидання його спадщини. Воістину афористично-пророческо прозвучали слова В. Самійленка на смерть Зіньківського:

*«Ох! Не багацько тих у нас,
В кого святий огонь не згас
І в серці жевріє незрадливе кохання!
Чи вже ж і той огонь горить,
Щоб тільки блиснути на мить
І освітить собі хвилину погасання?!
І смерть бере в нас силоміць
Їх щирість думки й серця міць;
І, замість подвигів, – їх доля – домовина!...*

*А ми, вже поховавши їх
Та придивившись до живих,
Дізнаємо: кого втратила Україна!»* [23, с. 79].

Друзі покійного вважали своїм моральним обов'язком після його смерті, по свіжих слідах, написати життєпис і видати якомога найповніше зібрання творів. Завдяки Л. Скочковському збереглися рукописи Зіньківського та його епістолярій. Таке дбайливе ставлення Л. Скочковського до спадщини письменника пояснюється не лише глибокою пошаною до свого ідейного побратима, а й тим, що в особі передчасно померлого письменника він бачив справжнього патріота. Л. Скочковський звернувся з проханням до Б. Грінченка написати біографію Т. Зіньківського, вважаючи її «ділом великої ваги, бо вона буде дуже поучительна» [24]. Його підтримав відомий бібліограф, літературний критик М. Комаров: «Се дуже добре діло Ви задумали:

видати твори Трохима Абрамовича, – писав він Б. Грінченкові. – Треба тільки, щоб се видання було якомога повніше. Щодо коштів на видання, то коли не візьметься «Просвіта» або Тов[ариство] ім. Шевченка, то вже як-небудь добудемо кошти, тільки, спасибі Вам, клопочіть, щоб зібрати все, що написав він» [12]. Б. Грінченко одразу взявся збирати матеріали про Зіньківського, глибоко усвідомлюючи, що «історія його життя буде дуже цікава задля укр[аїнської] інтелігенції, і з неї вона може навчитися, якщо схоче, дечого такого, якого вона досі не має і не розуміє...» [6].

Тут слід особливо наголосити на тому, що Зіньківський неодноразово звертав увагу на брак в Україні національно свідомої інтелігенції. Він обстоював її провідну роль у духовому розвитку народу. Як і Франко, він вважав, що на інтелігенцію лягала вина за гріховно запізніле самоутвердження нашої нації, за її змосковщення та ополячення. Мав рацію Зіньківський, що «покацаплена інтелігенція» не може «видержувати пасивну борню, що спасає в люті часи народність», на це здатна національно свідомо українська інтелігенція, про що писав у листі до Грінченка 18 вересня 1889 р. [3, с. 166]. Особливо глибоко над цим питанням він розмірковує у статті «Молода Україна, її становище і шлях» (1890).

В. Скуратівський, републікуючи згадану статтю 1993 р. у журналі «Берегиня», умовно звертався в експресивному передньому слові до читачів із болючим запитанням: «Чи знає загал це ім'я? Зважусь ствердити: не знає. Навіть серед інтелігенції з творчістю цієї неординарної особистості обізнане вузьке коло фахівців, **хоч за аналітичністю мислення, широтою поглядів та злободенністю Т. Зіньківський досі не має рівних собі**» [25, с. 4; письмівка наша. – С. К.]. І це справді так, адже інший авторитетний учений-філософ В. Горський також високо оцінив заслуги Т. Зіньківського в розробці й теоретичному обґрунтуванні філософії національної ідеї як запоруки «поступу й культури національних організмів» у контексті історіософії європейської думки ХІХ ст. [5, с. 188].

Наш сучасник Д. Павличко в есеї «Поклон Трохимові Зіньківському» з нагоди 150-річчя від дня народження письменника справедливо зауважив, що Т. Зіньківський – «найавторитетніший мислитель України», «один з перших після Шевченка політичний борець за нашу державність». Згадану тут його працю він небезпідставно іменує «маніфестом», «наповненим блискавками, що провіщає появу «Самостійної України» Міхновського», бо ця праця, наголошує автор, має «своє особливе сучасне звучання, ніби написана

тепер». На жаль, із сумом резюмує Д. Павличко, і «нинішня інтелігенція нічим не об'єднана, відірвана від народних демократичних традицій, закохана у свої звання й титули», вона повинна таки прислухатися до голосу Зіньківського, який про ці болючі проблеми писав більше ста років тому. На думку Д. Павличка, це геніальна праця, створена автором, який «ніби прожив усе наше нещасливе тисячоліття від Київської держави до кінця XIX століття». Вона має «бути на столі у кожного нашого вчителя і письменника, наче священний біблійний текст», адже «Молода Україна, її становище і шлях», наголошує письменник, написана так, ніби її автор «живе поміж нас сьогодні» [19].

О. Кониський опублікував у «Правді» (1891, липень) поезію «Думка вночі (Пам'яті Зіньківського)», а також статтю-некролог «Трохим Аврамович Зіньківський-Певний» з широкими біографічними відомостями, які використали Б. Грінченко, О. Огоновський і всі інші дослідники. Він, зокрема, зазначав, що «за останній час – так от 5–6 літ – се найбільша страта в нашому письменстві. Талант Зіньківського тільки що починав розцвітати і на його силу була в нас повна надія. Хто хоч трохи знав небіжчика особисто, знав його неосяжно-глибоку любов до України-Русі і до українсько-руської ідеї, хто розумів його величезну енергію, його завзятість до праці і роботи, у того було і не могло не бути великого сподівання, що з-під пера Зіньківського наша ідея і письменство придбають собі великих добутоків» [13, с. 71].

Б. Грінченко, М. Комаров, В. Лукич у статтях-некрологах (Зоря. – 1891. – С. 296–297; С. 280) теж високо оцінили постать Зіньківського, вважали талановитим письменником, відданим патріотом і поділяли думку О. Кониського, що його рання смерть – це велика втрата для всієї України. В. Кравченко (1862–1945), видатний український фольклорист, з яким Зіньківський виростав на Лісках в Бердянську та навчався в Одесі, а потім певний час служив у 126-му піхотному Рильському полку, найкраще знав, що «біографія Трохима [...] не така звичайна, як усіх людей». У своїх спогадах він докладно описує їхнє дитинство, мандри до Карасубазарю (нині Білогірськ у Криму), нестерпну атмосферу, що панувала у тогочасних навчальних закладах, і особливо у війську. Спогади В. Кравченка пройняті щирістю, глибокою повагою і гірким болем від втрати вірного друга, що навчив його любити Україну [27, с. 157–175].

Про петербурзьке життя Зіньківського розповів, на жаль, скупо Д. Мордовець (Мордовцев) (1830–1905), образно визнавши, що в «московській Пальмірі» Зіньківський був «апостолом молодій «заплаканої матері» й над «усіма голос подавав і палким словом

ворушив заснулі серця українців. Коло його, мов бджоли коло матки, тулились молоді хлоп'ята наші. Зав'язав він тут і вузлика українського – маленьку купку анонімної громади української [...]. А збирались ми іноді купкою, читаючи реферати, загадували дещо, аби тільки не згасла маленька іскорка, що жевріє на Україні. А хто пристав до нашої громади, то небезпечно, бо в нас більш, ніж у римлян *Nomina sunt odiosa* [з лат. – небажані імена. – С. К.], хоча й не думали ми ні о чім, як тільки о тім, щоб дихати й говорити й писати можна було по-українськи: бо невже ж ми такі нещасні, що у свого Бога теля з'їли!» [3, с. 333].

Цікаві факти про «особливості його життя, виховання й освіти», незвичайність яких відбилася «на складі його переконань», знаходимо у спогадах лікаря й громадського діяча Є. Волянського, зятя М. Комарова, та в листі актора трупи М. Кропивницького Ф. Руденка до Б. Грінченка. Обидва документи значно доповнюють образ Зіньківського-патріота та його провідну роль у пробудженні в петербурзької української молоді національної гідності та самоповаги. «Коли йшло в компанії на яку діяльність на хосен України, З[іньківський] завжди з охочим серцем до того приставав: так він причинився до спорудження збірника ідейних пісень з нотами для ширення їх межі вчителями шкіл людських, а через них і в самому простолюду, брав участь у перекладах з московської на мову українську т. ін. Тоді саме він агітував, щоб збиралися колективно матеріали для популярної історії України для народу, яку писати лагодився був» [10, с. 266–298].

Цікаві деталі петербурзького побуту Зіньківського та теми дискусій молодих земляків у помешканні «дядька Трохима», як любовно називали його за відданість Україні, за розум, за глибокі знання та добродушність, щирість, привітність, простоту, справжній демократизм у полеміці, не за віком солідний вигляд, подав Ф. Руденко: «Я і тепер уявляю його собі таким, як тоді бачив: висока постать з довгими вусами по-запорозькому [...], чоло хоча й задумане, але в очах добродушний погляд і якась повага, особливо, коли він слухав наші молоді гарячі спори. Сам же в розмову він не вмішувався, коли ж до його повертались за розрішенням спорного питання, то він коротко і тихо роз'ясняв обом сторонам і дуже легко погожував споривших. А річ там заходила про все, що дотикається українсько-руських інтересів – починаючи від театру і до кустарного промислу. [...] **Якого робітника втратила Україна! Невже й смерть в союзі з нашими ворогами**» [22; письмівка наша. – С. К.]. До речі, серед петербурзької інтелігенції Зіньківський мав неабиякий авторитет і як перекладач, досконалий

знавець мов. Так, зокрема, В. Завілейський, приятель Лесі Українки, писав їй із Петербурга 31 березня 1890 р.: «Пришліть список творів до перекладу – люде візьмуться за роботу. Я ще говорив з Зіньківським (Т. Певний) – він знає французьку і німецьку мови і, мабуть, не відмовить допомагати: він дуже охочий писати, якщо треба, то до «дядька Трохима» – він зараз і пише. Нас тут навіть дражнять цим, «запрягли, кажуть, «дядька», а самі й нічого не роблять» [17, с. 119].

Б. Грінченко підготував біографію Зіньківського до першого тому його творів, що побачив світ 1893 р. у Львові. Автор намагався показати своєрідну й непересічну особистість Зіньківського – «ідеал, яким мусить бути такий борець у наш час», ідеал «справжнього свідомого українця», митця й громадсько-культурного діяча, головним змістом життя якого було «жити одним – любов'ю до рідного краю» [21, кн. 1, с. LVI].

Цінуючи заслуги Зіньківського як невтомного трудівника української ідеї, Б. Грінченко намагався розбудити в громадськості інтерес «до такої людини, як Зіньківський», і в скорому часі видати «й друге видання не тільки його творів, але й його життєпису. Тим дуже дякували б ми за всякі додатки й виправки до життєпису, за всякі нові матеріали, до його, – так саме, як і за всякі недруковані ще його твори» [Там само, с. VII]. Та цій надії не судилося здійснитись, принаймні за життя Б. Грінченка. Його стаття більше ста років залишалась єдиною науковою працею про Зіньківського. Деякі матеріали Б. Грінченко надіслав й Ом. Огоновському, який, високо поцінуючи публіцистику та художню прозу Зіньківського, першим увів це ім'я в історію української літератури, присвятивши життю і творчості письменника невеличкий розділ в «Історії літератури руської» [Зоря. – 1893. – Ч. 10. – 15/27 мая. – С. 196–197; Ч. 11. – 1/13 червня. – С. 213–215].

У неопублікованій свого часу рецензії Б. Грінченка (1889) на видання збірки «Малюнки справжнього життя» (СПб., 1889), яка містила тільки два твори Зіньківського «Сидір Макарович Притика» і «На вулиці», висловлена щира прихильність до таланту автора. Збірочка не належить до типу тих, зазначав рецензент, які годяться як папір для загортання лойових свічок, – навпаки, читання її приносить «великощасливу хвилину насолоди, вдоволення». Б. Грінченку особливо імпонує правдиве зображення недостатньо висвітленого в нашій літературі «солдатського нежиття». Він також звернув увагу на «виразну й оригінальну» мову творів письменника. Треба зауважити, що Б. Грінченко при найменшій нагоді включав його твори до різних збірок, антологій. У ХХ ст. цю добру традицію продовжив С. Єфремов, змістивши у 3-му томі антології «Вік» (К., 1902. – С. 151–163) біографічну замітку, портрет та оповідання Зіньківського «Кудюю йти?».

Поява твору Зіньківського «Кудюю йти? (Різдвяна повістка)» в «Зорі» в 1891 р. була зразу помічена читачами, і, як писав А. Кримський, «чимало людей похваляли «Кудюю йти?» [15]. Цей твір ввійшов до збірки «Хвиля за хвилею», упорядкованої й виданої Б. Грінченком у Чернігові в 1900 р. В 1902 р. на цю збірку «Літературно-науковий вісник» вмістив рецензію В. Прокоповича (псевд. С. Волох), у якій рецензент, на відміну від М. Драгоманова, також високо оцінив цей твір. Вважаючи Зіньківського видатним письменником, рецензент висловив жаль, що ім'я цього талановитого прозаїка майже незнане в Росії, оскільки його твори там не видавались. Зокрема В. Прокопович зауважив, що «різдвяна повістка» «Кудюю йти?» «перейнята величною ідеєю відродження людини, що занедбала була рідний край. Здається, автор тут алегорично розумів Україну – скільки українців гине для батьківщини нині в Росії ; скільки їх таких, що уважають за корисне для рідного краю знищення усіх національних відмін, обрусіння й підлеглість російським культурним впливам у всіх обсягах життя? Повістка його загрита теплим релігійним чуттям і глибокою любов'ю до батьківщини, робить чарівний вплив. З погляду артистичного виконання – вона бездоганна – рядочку зайвого немає. Мова надзвичайно мелодійна» [4, с. 24].

Вихід двотомника Зіньківського (Л., 1893, 1896) став помітною подією в тогочасному українському громадсько-культурному житті. В Росію через цензурні перешкод це видання надійшло в обмеженій кількості. На перший том творів Зіньківського з'явилася прихильна рецензія в московському журналі «Русская мысль» [1894. – № 2]. Згодом, через 9 років, на сторінках «Русского вестника» розлогу статтю-рецензію опублікував відомий російський професор-славист А. Будилевич [2, с. 628–340]. Поважний професор розглядає двотомник Зіньківського, зокрема публіцистику, під кутом зору «малоруссаго и червоноруссаго [тобто галицького. – С. К.] сепаратизма». Як же «актуально» звучить ця теза представника російської інтелігенції в контексті сучасних реалій.

Особливо непокоїло А. Будилевича твердження «русского офицера», випускника не будь-якої, а Військово-юридичної академії в Петербурзі, про федеративний устрій Росії. «Трагедія й помилковість» суджень Зіньківського була в тому, зазначав рецензент, що, орієнтуючись на конституцію Австро-Угорщини, він, мовляв, забув головне: «Россия, образованная не какими-нибудь инородцами или договорами, а государственным гением и бесчисленными жертвами русского народа, имеет в своем составе столь же крепкое племенное ядро, как Германия, Франция, Италия, почему и развиваться должна Россия по типу

государств национальных, а не интернациональных или полиглотных» [Там само, с. 635]. До того ж, обстоювання Зіньківським права українців на самостійний розвиток української мови та літератури А. Будилович вважав «ядом, отравившим его добрую и даровитую душу слепую злобою к окружающему, ренегатским отношением к вековым преданиям не только всего русского, но и, в частности, малорусского народа, заменю этих преданий и заветов идеалами папистского и протестантского запада, и печальной готовностью служить всем внутренним и внешним врагам России, на погибель и его заветной Украйны» [Там само, с. 639–640]. Виклад матеріалу в статті побудовано таким чином, що автор немов намагався відстояти «честь русского мундира», наголошуючи, що такі думки не типові в офіцерському середовищі, та й Зіньківського не можна зарахувати до гурту тих «українофілів» зі «свити Мазепи», які заслуговують «вполне достойного самого строгого общественного суда и осуждения». А. Будилович вважав, ще Зіньківський був «безплодной жертвой нашего общественного недомыслия и сложной сети иноземных интриг» [Там само, с. 640]. Не перевелися, на жаль, такі горе-будиловичі і в нинішній Росії, які творять новий номінаційний ряд «українського зрадництва» та «націоналізму», іменуючи нас «правосекамі», «карателями»...

У житті й творчій долі Зіньківського особливе значення має Київ. Пробуваючи тут у червні 1886 р., він мешкає у Комарових, де знайомиться з О. Кониським, М. Лисенком, М. Старицьким, П. Житецьким, В. Горленком, Оленою Пчілкою, Ф. Лебединцевим, М. Лисенком, київськими видавцями С. Гомолинським та П. Панчешниковим. Листи Зіньківського до Б. Грінченка за цей період свідчать, як активно молодий офіцер, окрім навчання, перейнявся питаннями української культури та літератури. Так, наприклад, буваючи у М. Старицького, Зіньківський пише Б. Грінченку про ґрунтовну переробку драматургом однойменної п'єси В. Александрова «За Немань іду» (перше вид. – Х., 1872) та твору «Маруся Чурай», відомого в сценічному варіанті як «Не ходи, Грицю, на вечорницю». Спілкуючись зі М. Старицьким, він переповідав Б. Грінченку враження драматурга про «Лимерівну» Панаса Мирного: без переробки ця драма Панаса Мирного, вважав той, для «сцени не годиться» [3, с. 49].

Цікаві спогади про екстернат Зіньківського в Києві залишив український письменник, журналіст, громадсько-політичний діяч М. Славінський (1868–1945), який став мимовільним свідком складання Зіньківським «матуральних іспитів» у другій київській класичній гімназії. В очах гімназистів він постав, так би мовити, «першим учнем», гідним золотої медалі. «Цей екстерн був молодий

офіцер-поручик літ 26–27 [насправді підпоручику Зіньківському йшов 25-й рік. – С. К.], вищий за середній зріст, з дуже інтелігентним лицем і приємними манерами. Звали його Трохим Зіньківський. Його тримали осторонь від нас, садили далеко за окремим столом. Ми з ним не мали нагоди вести будь-які ширші розмови. Та й не змагалися до того, бо не знали, що цей екстерніст і тоді був видатним членом молодшої української генерації» [26, с. 304].

У Києві Зіньківський зав'язує дружні стосунки з О. Кониським, який згодом всіляко допомагатиме йому під час останнього буття тут в 1890–1891 рр. О. Кониський ділиться з ним інформацією з листа І. Нечуя-Левицького від 11(23). 05.1885 р. з Кишинєва про талановитого белетриста Михайла Заволоку (псевдонім М. Грушевського), який надіслав оповідання «Кутя» та першу частину повісті «Чужі й свої». За порадою М. Комарова розпочав перекладати на українську мову працю О. Пипіна «Эпизоды из литературных отношений малорусско-польских» (на жаль, подальша доля перекладу нам невідома), а за порадою О. Кониського – працю В. Антоновича «Очерк истории Великого княжества Литовского до смерти великого князя Ольгерда». Незважаючи на зайнятість (офіцерська служба та підготовка до другого туру вступних іспитів в Петербурзьку академію), Зіньківський блискуче впорався із перекладом за рекордно короткий час – три місяці.

1890 р. О. Кониський опікувався хворим відставником царської армії, високо цінував його талант як письменника, публіциста, громадського діяча, речника української національної ідеї. За його проханням Л. Скочковський, а також О. Лотоцький, М. Грушевський неодноразово провідували хворого Зіньківського. Більш докладно про своє знайомство із Зіньківським М. Грушевський описує у споминах: «На короткий час промайнув на київським обрії цікавий – на жаль, скоро страчений молодий письменник Трохим Зіньківський, що спеціально займався вивченням штунди і готовив про неї ширшу монографію – одну ширшу працю в сій справі, яка була в українській літературі. [...] Зіньківський вже дограв в тім часі, не виходив з хати, майже не вставав з ліжка, і ледве що міг говорити, але не переставав інтересуватись українськими питаннями: зійшла мова на історизм Шевченкової тематики, я обіцяв йому принести доповідь Антоновича – що вийшла тоді в скороченню в нововипущеній книжці «Чтеній» [7, с. 143–144].

Згодом М. Грушевський, працюючи над історією української літератури, в одному з листів до К. Студинського просить надіслати авторитетні літературні джерела та твори українських письменників,

серед них і перший том творів Зіньківського, виданий у 1893 р. у Львові [16, с. 117]. Тут доречно згадати такий цікавий факт: у жовтні 1899 р. до М. Грушевського за дорученням української молоді звернувся Д. Яворницький з проханням надіслати цінні книги, серед яких названо й твори Зіньківського [*Архіви України*. – 1996. – № 1/3. – С. 41]. У 1902 р. із аналогічним проханням звернувся вже до В. Гнатюка А. Кримський, маючи намір передати твори Зіньківського для бібліотеки Лазаревського інституту східних мов у Москві, вважаючи, що з творчістю цього письменника має бути обізнана українська студентська молодь [8, с. 329–330].

Заслуговує уваги полеміка А. Кримського з приводу рецензії Зіньківського на переклад «Одісеї» П. Ніщинського, що вийшов у Львові 1890 року. Так, зокрема, у статті у статті «Наша язикова скрута та спосіб зарадити лихови» (Зоря. 1891) за підписом А. Хванько він у контексті дискусії про наявність «полонізмів та москалізмів» у творах галицьких та східноукраїнських письменників дорікнув своїм опонентам, що «українці (але не українофіли), не знаючи мови галицьких часописів, все-таки легше розуміють Франка, ніж писання таких українських пуристів, як Трохима Звіздочота» [15, с. 12]. Грінченко вважав цю статтю «нетактовою з багатьох боків» і читав її зі «злістю», про що писав у листі до А. Кримського від 21 січ. (2 лют. н. ст.) 1892. З цього приводу він пригадав виступ Кримського проти Зіньківського: «Ви чомусь не любляете тих, кого Ви звете «пуристами», і знов, напр[иклад], не забули шпигонуги бідолашного покійного [Т.] Зіньківського (Т. Звіздочота). Я згадую Вашу одмову на його уваги про «Одісею». Ви там трактуєте його яко такого, що в українській мові ледві-ледві письма знає» [8, с. 56–57]. З таким безпідставним твердженням А. Кримського Грінченко не погоджувався. Він авторитетно зауважив, що Зіньківський насправді був людиною «широкої освіти взагалі і добрих філологічних знаннів зосібна», зокрема уважно студював твори українських письменників, полишив «невікінчену, на жаль, українську граматику», ніколи не був «мовним пуристом», але водночас намагався «держатися в своїй мові певних українських форм», добре знав не лише нар. мову, а й праці мовознавців [*Там само*, с. 57, 62–63]. Замітку Кримського про Зіньківського Грінченко вважав «опроче двох-трьох певних уваг, – і неправдивою, і (найголовніше) несправедливою» [*Там само*, с. 62; лист до А. Кримського від 8(20) березня 1892].

Після смерті Зіньківського А. Кримський стежив за публікаціями його творів на сторінках української періодики, зокрема високо оцінив надруковане в «Зорі» оповідання «Кудожю йти?» [*Там само*, с. 113]; у

листах до Грінченка виявляв інтерес до упорядкованого ним та виданого НТШ у Львові двотомника творів Зіньківського [Там само, с. 191]. А в листі до акад. С.-Петербурзької АН, проф. Лазаревського ін-ту східних мов Ф. Корша від 5 жовт. 1897 у наведеному списку перекладів творів класичної літератури на українську мову та їх авторів А. Кримський називає ім'я Зіньківського як кращого перекладача байок Езопа [Там само, с. 249]. Отож, мав рацію видатний український історик О. Лотоцький, коли писав, що критична замітка на рецензію Зіньківського була «утвором тодішньої палкої вдачі молодого Кримського» [18, с. 66]. Варто зауважити, що Зіньківський та А. Кримський були не лише опонентами, а й однодумцями, зокрема щодо упередженої критики праці Ом. Огоновського «Історія літератури руської» рос. акад., почесн. чл. НТШ О. Пипіним на сторінках «Вестника Европы» [20], а також у деяких питаннях про націєтворчу роль української інтелігенції в духовому житті народу.

О. Лотоцький, натоді семінарист, згодом відомий громадсько-культурний діяч, згадував, що 1891 року доля послала йому зустріч із Зіньківським, яка була «... пам'ятна на все життя [...]. Надзвичайна се була людина... Трудно збагнути для тих, хто не знав його, яку втратила українська справа силу в особі Зіньківського». Мемуарист вважав, що «кожному варто знати його біографію – життєпис людини, що служить зразком незломної вірності українській ідеї», до якої Зіньківський дійшов «досвідом всього життя». Українські проблеми, згадував він, «пекли душу» Зіньківського, а «вогонь його думки так горів», що він мав що сказати майбутнім українцям, адже «перспективи української справи малював» дуже «широко, не відповідно тодішнім фактичним обставинам – і так принадно ті перспективи уявлялися». О. Лотоцький упродовж трьохмісячного спілкування із Зіньківським як «губка вбирив у себе його думки, виношені та вистраждані, і досі видається мені те коротке знайомство наче блискучий промінь в обставинах тодішнього життя» [18, с. 65–66]. С. Єфремов також згадував про те, що семінарську київську молодь неформального товариства «Ельдорадо» Зіньківський вмів «чарував запальним словом».

Творчість Т. Зіньківського високо цінували М. Лисенко і М. Коцюбинський. На прохання останнього К. Паньківський надіслав до Чернігова перший том його творів (Л., 1893) [14, с. 59, 81]. У листопаді 1898 р. М. Коцюбинський писав Н. Кобринській, що готується альманах «для інтелігенції з кращих творів українських, галицьких й буковинських белетристів» [Там само, с. 227], а 12 лютого 1899 р. сповістив їй, що до нього ввійде оповідання Т. Зіньківського «Кудую йти?» («Хвиля за хвилию», Чернігів, 1900).

За дорученням петербурзької громади українців Т. Зіньківський 1890 р. написав текст вітального адреса на ім'я В. Антоновича з нагоди 25-річчя його наукової та громадсько-культурної діяльності. Т. Зіньківський вважав ювіляра незаперечним авторитетом, коли йшлося про щире й віддане служіння українській справі. Т. Зіньківський був добре обізнаний з більшістю наукових праць В. Антоновича. Хоча й написані вони російською мовою, наголошував він, але їх автором була людина, якою керувала велика любов до України, щире бажання показати величну історію і об'єктивно розкрити її трагічні сторінки [21, кн. 2, с. 96–97].

Праці В. Антоновича сприяли тому, що Т. Зіньківський згодом дуже точно продіагностує сутність «російського прогресу» (нині зветься «русским миром»). На підставі історично-порівняльного ґрунтовного аналізу фактів російської історії в контексті історії європейських народів Зіньківський у статті «Національне питання в Росії» дійшов висновку: **«Сподіватись на російський прогрес можуть тільки невідомі історії Москви і вдачі сього деспотичного народу, – історія може зломити сей народ, але прогрес його вдачі не змінить, – сподіватись іншого – нехтувати тисячолітню історію і науку історичну світову. Темна ся сила може впасти, але не переробитись, бо всьому ж є кінець, всьому»** [21, кн. 2, с. 37; письмівка наша. – С. К.]. Сучасні реалії підтверджують геніальну прозорливість та об'єктивність думок «бердянського провидця».

Тут треба згадати і той факт, що коли в Петербурзі 1887 р. гастролювала трупа М. Кропивницького, Т. Зіньківський особисто зазізнався із очільником трупи. Той мав намір виїхати на гастролі в Америку й турбувався, аби український театр був гідно репрезентований у якомусь закордонному виданні. За порадою Д. Мордовцева Кропивницький звернувся до Т. Зіньківського з надією, що саме він підготує ґрунтовну й фахову статтю про український театр. Зустріч із Кропивницьким була теплою й результативною, Зіньківський дав згоду на підготовку такого матеріалу, але подальша доля цього проекту залишається невідомою.

1910 року за активної участі В. Кравченка та підтримки катеринославської письменниці Т. Сулими-Бичихіної на могилі Т. Зіньківського було встановлено надгробний пам'ятник з чорного лабрадору роботи житомирського майстра Олешкевича з висіченою золотом епітафією В. Боровика :

*Стражденик син – стражденика народа,
Кришталь з його кривавої сльози –*

*Він не згинавсь, хоч як гула негода,
І не здригавсь від гуркотів грози;
Змагався навіть він з життям самим...
Коли людина ти – зітхни за ним!*

Ідея О. Кониського «спорудити хоч не пишний, але віковичний пам'ятник» була нарешті втілена в життя. С. Бичихін у листі до В. Кравченка писав, що цей пам'ятник є насправді гордістю містян, багато з яких, на жаль, не знали (це стосується й нашого часу!) «о існуванні творень Т. А. Зіньковського», «лучшего нашего гражданина в родном Бердянске». Газета «Бердянские новости» від 11 квітня 1917 р. повідомляла, що місцеві українці вшанували пам'ять Т. Зіньківського на його могилі, де священник М. Верецький відспівав молебень за упокій душі письменника. Він привітав присутніх з тим, що вони шанують пам'ять славного земляка. На жаль, невдовзі стежина до могили Зіньківського стала заростати. У червні 1927 р. у Бердянську в службових справах перебував В. Боровик, який у листі до В. Кравченка від 15 квітня писав так: «Мені було прикро, що в Бердянці не знайшлося душі, щоб хоч сполола бур'ян довкола надгробку та всипала б гріб гарним бердянським піском з черепашками. Торік тут перебував Остап Вишня і видрукував у «Вістях» цілу низку фейлетонів <...> але він, український письменник і політичний діяч, навіть і слова не кинув про свого визначного попередника на тих самих ділянках громадської ділянки, останки якого спочивають на бердянських могилах». Мусимо, на жаль, визнати, що такою занедбаною є могила Т. Зіньківського й нині, а надгробок потребує невідкладної реставрації.

Першим, хто намагався у ХХ ст. повернути із забуття Т. Зіньківського, був бердянський краєзнавець Павло Петрович Архипенко, який у 1964 р. домігся (при сприянні своєї землячки, київської письменниці В. Єніної) того, що надмогильний пам'ятник письменника було внесено до державного реєстру пам'яток культури. П. Архипенко мріяв про видання творів Зіньківського й прохав В. Єніну поклопотатися перед Спілкою письменників України щодо цього питання. На жаль, такої перспективи не було, бо, як писала В. Єніна, у видавництві «Рад. письменник» стоїть велика черга живих письменників, а про покійних, тим більше Т. Зіньківського, нема що й казати [1]. Таку спробу уже в роки горбачовської відлиги зробив український дослідник В. Скрипка, який підготував до друку частину його епістолярної спадщини, мав намір видати двотомник його творів, однак реалізувати цей задум йому також не вдалося.

Висновки та перспективи подальших досліджень... У найскладніших суспільно-політичних обставинах Зіньківський не втрачав віри в те, що «щось сподіятись мусить, мусить неодмінно і радикально змінити неможливі обставини. В повітрі носиться зміна велика, страшenna зміна, – писав Б. Грінченкові 19 серпня 1889 року. – Дай Боже, щоб вона принесла нам те, чого в нас нема!» [3, с. 161–162]. Ця «страшенна, велика» і радикальна «зміна» сталася аж через 102 роки після написання Зіньківським згаданого листа – Україна здобула незалежність, якої так довго у нас не було, і про яку лелівав свої думки автор «Молодої України»!

Як не прикро, але стає вже сумною традицією той факт, що найвідданіші Україні письменники та громадсько-культурні діячі по їх смерті незаслужено забуваються й належно не вшановуються (згадаймо недавній подвиг Героїв Небесної Сотні!). Радую, правда, те, що в Бердянську та Черкасах (стараннями Заслуженого працівника освіти України, проф. В. Поліщука) іменем Т. Зіньківського уже названо вулиці, а в Бердянському університеті та на будинку місцевої школи № 9 відкрито меморіальні дошки на честь видатного земляка.

Список використаних джерел і літератури:

1. Архипенко П. Лист до В.Єніної, 1964 р. / Павло Архипенко // Бердянський краєзнавчий музей ім. В.Кравченка. – Ф. 11.
2. Будилович А. Генезис російського україномана: по поводу львовського издания малорусских «Писаній» Трофима Абрамовича Зіньковського / А. Будилович // Русскій вестникъ. – 1903. – №8. – С.628–639.
3. «Віддати зумієм себе Україні...» : Листування Трохима Зіньківського з Борисом Грінченком / вст. ст., археограф. передм., упоряд., комент., приміт., підгот. текстів, покажчики, додатки, добір ілюстр. матеріалу С. С. Кіраля. – Київ, Нью-Йорк, 2004. – 520 с.
4. Волох С. [Прокопович В.] Новини нашої літератури / С.Волох // ЛНВ. – 1902. – Т.18. – С. 21–32.
5. Горський В.С. Історія української філософії: курс лекцій. –3-е вид. / В.Горський. – 1997. – 376 с.
6. Грінченко Б. Лист до О. Катренка, жовтень 1893 р. / Борис Грінченко // Ін-т рукопису Нац. б-ки України ім. В.В.Вернадського (надалі ІР НБУВ). – Ф. Ш, од. зб. 41225. – Арк. 43.
7. Грушевський М. Спомини / Михайло Грушевський // Український історик. – 2002. – №1-4. – С. 133 – 153.

8. Епістолярна спадщина Агатангела Кримського (1890–1941 рр.): у 2-х т. – К. : Ін-т сходознавства ім. А. Кримського НАН України, 2005. – Т. 1 (1890–1917 рр.). – 500 с.
9. Єфремов С. Історія українського письменства / С.Єфремов. – К.: Femina, 1995. – 685 с.
10. Кіраль С. «... Мрія моя – Україна...» (Спогади Єлисея Волянського про Трохима Зіньківського) / Сидір Кіраль // Сучасний погляд на літературу. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2009. – Вип. 12. – С. 266–298.
11. Кіраль С.С. Михайло Возняк як першопублікатор листів Бориса Грінченка й Трохима Зіньківського [републ. ст. М. Возняка «Матеріяли до історії українського письменства ХІХ в. : З листування Бориса Грінченка й Трохима Зіньківського з Олександром Кониським»] / С.С. Кіраль // Борис Грінченко – відомий і невідомий : Мат-ли щорічних Грінчен. читань, 5 груд. 2012 р. – К. : [Київ. ун-т ім. Б. Грінченка], 2013. – С. 32–58.
12. Комаров М. Лист до Б. Грінченка, одержав 7.08.1891 р. / М. Комаров // ІР НБУВ. – Ф. III. – Од. зб. № 37502.
13. Кониський О. Трохим Аврамович Зіньківський-Певний / О. Кониський // Правда. – 1891. – Т. III. – Вип. VI. – С. 71
14. Коцюбинський М. Твори: В 7 т. / М.Коцюбинський – К. : Наук. думка, 1974. – Т.5. – 430 с.
15. Кримський А. Твори у 5-ти т. / А. Кримський. – К. : Наук. думка, 1972. – Т. 2. – 718 с.; 1973. – Т. 3. – 510 с.
16. Листи Михайла Грушевського до Кирила Студинського (1894–1932 рр.). – Львів, Нью-Йорк, 1998. – 266 с.
17. «Листи так довго йдуть...»: Знадоби архіву Лесі Українки в Слов'янській бібліотеці у Празі / упоряд., передм. та приміт. С. Кочерги, післям. О. Сліпушко. – К. : Вид. центр «Просвіта», 2003. – 308 с.
18. Лотоцький О. Сторінки минулого / О. Лотоцький. – Варшава, 1932. – Ч.І. – 277 с.
19. Павличко Д. Поклон Трохимові Зіньківському / Д. Павличко // Українська національна ідея : статті, виступи, інтерв'ю. Документи. – К. : Вид-во Соломії Павличко « Основи», 2012. – Т. 2. – С.827–828.
20. Пыпин А. Особая история русской литературы / А. Пыпин // Вестника Европы. – 1890. – Кн. 9-я (сент.). – С. 241–274.
21. Писання Трохима Зіньківського. Зредактував та життєпис написав Василь Чайченко. Кн. перша (с портретом авторовим). Друк. під доглядом К. Паньківського. – Л., 1893. – 247 с.; Кн. друга. – 1896. – 324 с.

22. Руденко Ф. Лист до Б. Грінченка від 14.07.1892 р. / Ф. Руденко // ІР НБУВ. – Ф. Ш. – Од. зб. № 39293.

23. Самійленко В. Думка на смерть Трохима Зіньківського / В. Самійленко // Твори / упоряд., авт. передм. і приміт. М.Бондар. – К. : Дніпро, 1990.– 686 с.

24. Сочковський Л. Лист до Б. Грінченка, липень 1891 р. / Лука Сочковський // ІР НБУВ України. – Ф. Ш. – Од. зб. № 39404.

25. Скуратівський В. [Василь Древянський] Що являє собою українська інтелігенція? / В. Скуратівський // Берегиня. –1993. – № 2/3.– С.4–6.

26. Славінський М.А. Заховаю в серці Україну : Поезія. Публіцистика. Спогади / М. Славінський / [Упорядкув. Б. Славінського та Д. Славінського ; ред. М. Шудря]. – К. : Юніверс, 2002. – 414 с.

27. Спогади Василя Кравченка про Трохима Зіньківського / Публ., прим., комент. С. Кіраля // Київська старовина. – 1997. – № 3/4. – С.157–175.

28. Франко І. З остатніх десятиліть ХІХ в. / І. Франко // Зібрання творів : у 50 т. – К. : Наук. думка, 1984. – Т. 41. – С. 471–530.

29. Франко І. Українсько-руська (малоруська) література / І. Франко // Там само. – С. 74–100.

References:

1. Arkhypenko P. Lyst do V.Yeninoi, 1964 r. / Pavlo Arkhypenko // Berdianskyi kraieznavchyi muzei im. V.Kravchenka. – F. 11.

2. Budylovych A. Henezys rosyiskoho ukrainomana: po povodu lvovskogo izdaniya malorusskikh «Pisanii» Trofyima Abramovicha Zinkovskago / A. Budylovych // Russkii vestnik. – 1903. – № 8. – S.628–639.

3. «Viddaty zumiiem sebe Ukraini...» : Lystuvannia Trokhyma Zinkivskoho z Borysom Hrinchenkom / vst. st., arkhеоhraf. peredm., uporiad., koment., prymit., pidhot. tekstiv, pokazhchyky, dodatky, dobir iliustr. materialu S. S. Kiralia. – Kyiv, Niu-York, 2004. – 520 s.

4. Volokh S. [Prokopovych V.] Novyny nashoi literatury / S.Volokh // LNV. – 1902. – Т.18. – С. 21–32.

5. Horskyi V.S. Istoriia ukrainskoi filosofii: kurs lektsii. – 3-ie vyd. / V.Horskyi. – 1997. – 376 s.

6. Hrinchenko B. Lyst do O. Katrenka, zhovten 1893 r. / Borys Hrinchenko // In-t rukopysu Nats. b-ky Ukrainy im. V.V.Vernadskoho (nadali IR NBUV). – F. Sh, od. zb. 41225. – Ark. 43.

7. Hrushevskiy M. Spomyny / Mykhailo Hrushevskiy // Ukrainskyi istoryk. – 2002. – №1-4. – С. 133 – 153.

8. Epistoliarna spadshchyna Ahatanhela Krymskoho (1890–1941 rr.): u 2-kh t. – K. : In-t skhodoznavstva im. A. Krymskoho NAN Ukrainy, 2005. – T. 1 (1890–1917 rr.). – 500 s.
9. Yefremov S. Istoriiia ukrainskoho pysmenstva / S.Yefremov. – K.: Femina, 1995. – 685 s.
10. Kiral S. «... Mriia moia – Ukraina...» (Spohady Yelyseia Volianskoho pro Trokhyma Zinkivskoho) / Sydir Kiral // Suchasnyi pohliad na literaturu. – K. : IVTs Derzhkomstatu Ukrainy, 2009. – Vyp. 12. – S. 266–298.
11. Kiral S.S. Mykhailo Vozniak yak pershopublikator lystiv Borysa Hrinchenka i Trokhyma Zinkivskoho [republ. st. M. Vozniaka «Materialy do istorii ukrainskoho pysmenstva XIX v. : Z lystuvannia Borysa Hrinchenka i Trokhyma Zinkivskoho z Oleksandrom Konyskym»] / S.S. Kiral // Borys Hrinchenko – vidomyi i nevidomyi : Mat-ly shchorichnykh Hrinchen. chytan, 5 hrud. 2012 r. – K. : [Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka], 2013. – S. 32–58.
12. Komarov M. Lyst do B. Hrinchenka, oderzhav 7.08.1891 r. / M. Komarov // IR NBUV. – F. III. – Od. zb. № 37502.
13. Konyskyi O. Trokhym Avramovych Zinkivskiyi-Pevnyi / O. Konyskyi // Pravda. – 1891. – T. III. – Vyp. VI. – S. 71
14. Kotsiubynskiyi M. Tvory: V 7 t. / M. Kotsiubynskiyi – K. : Nauk. dumka, 1974. – T.5. – 430 s.
15. Krymskyi A. Tvory u 5-ty t. / A. Krymskyi. – K. : Nauk. dumka, 1972. – T. 2. – 718 s.; 1973. – T. 3. – 510 s.
16. Lysty Mykhaila Hrushevskoho do Kyryla Studynskoho (1894–1932 rr.). – Lviv, Niu-York, 1998. – 266 s.
17. «Lysty tak dovho idut...» : Znadoby arkhivu Lesi Ukrayinky v Slovianskii bibliotetsi u Prazi / uporiad., peredm. ta prymit. S. Kocherhy, pisliam. O. Slipushko. – K. : Vyd. tsentr «Prosvita», 2003. – 308 s.
18. Lototskyi O. Storinky mynuloho / O. Lototskyi. – Varshava, 1932. – Ch. I. – 277 s.
19. Pavlychko D. Poklon Trokhymovi Zinkivskomu / D. Pavlychko // Ukrainska natsionalna ideaia : statti, vystupy, interviu. Dokumenty. – K. : Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy», 2012. – T. 2. – S.827–828.
20. Pypin A. Osobaia istoriia russkoi literatury / A. Pypin // Vestnik Evropy. – 1890. – Kn. 9-ya (sent.). – S. 241–274.
21. Pysannia Trokhyma Zinkivskoho. Zredaktuvav ta zhyttiepys napysav Vasyl Chaichenko. Kn. persha (z portretom avtorovym). Druk. pid dohliadom K. Pankivskoho. – L., 1893. – 247 s.; Kn. druha. – 1896. – 324 s.
22. Rudenko F. Lyst do B. Hrinchenka vid 14.07.1892 r. / F. Rudenko // IR NBUV. – F. Sh. – Od. zb. № 39293.

23. Samiilenko V. Dumka na smert Trokhyma Zinkivskoho / V. Samiilenko // Tvory / uporiad., avt. peredm. i prymit. M. Bondar. – K. : Dnipro, 1990.– 686 s.

24. Skochkovskiy L. Lyst do B. Hrinchenka, lypen 1891 r. / Luka Skochkovskiy // IR NBUV Ukrainy. – F. III. – Od. zb. № 39404.

25. Skurativskiy V. [Vasyl Drevlianskyi] Shcho yavliaie soboiu ukrainska intelihentsiia? / V. Skurativskiy // Berehynia. – 1993. – № 2/3.– S.4–6.

26. Slavinskyi M.A. Zakhovaiu v sertsii Ukrainu : Poeziia. Publitsystyka. Spohady / M. Slavinskyi / [Uporiadkuv. B. Slavinskoho ta D. Slavinskoho ; red. M. Shudria]. – K. : Yunivers, 2002. – 414 s.

27. Spohady Vasyliia Kravchenka pro Trokhyma Zinkivskoho / Publ., prym., koment. S. Kiralia // Kyivska starovyna. – 1997. – № 3/4. – S.157–175.

28. Franko I. Z ostatnikh desiatelyt XIX v. / I. Franko // Zibrannia tvoriv : u 50 t. – K. : Nauk. dumka, 1984. – T. 41. – S. 471–530.

29. Franko I. Ukrainsko-ruska (maloruska) literatura / I. Franko // Tam samo. – S. 74–100.

Summary

Sydir Kiral

He «Sought to Live for the Good of Ukraine»: Trokhym Zinkivskiy in the Circle of His Contemporaries (Source Data Analysis)

In the article the author on the basis of little-known and archival materials, including memoirs and epistolary data, outlines extraordinary personality of the talented prose writer, publicist, linguist, public man Trokhym Zinkivskiy (1861–1891) and his place in the Ukrainian culture.

Key words: *letters, memoirs, diaries, essay, obituary, nation, intelligentsia.*

Дата надходження статті: «29» вересня 2016 р.

Дата прийняття до друку: «13» жовтня 2016 р.